

تأثیر علوم بر فهم قرآن

هاجره یوسفی^۱

چکیده

قرآن، کتاب آسمانی مسلمانان است که تمام دستورات و برنامه زندگی آنها در آن آمده است. همان گونه که در وصف خویش می گوید: قرآن نور، برهان و فرقان و هادی است؛ و در بردارنده ی بهترین معارف در معرفت خدا و اسما و صفات و افعال اوست که هیچ حکیم و عارف و سالکی را برتر و بیشتر از آن نه سخنی بوده و نه تواند بود. بنابراین فهم کامل قرآن از دسترس همگان دور است ولی در مرتبه نازل خود در خور فهم همگان است و سفره گسترده الهی است که همه می توانند از آن بهره گیرند. مگر میشود کتابی از طرف خدای حکیم برای هدایت نازل شود و اسباب فهم و درک آن فراهم نشود برای دانستن این که شرط بهره وری هرچه بیشتر و کامل تر از آن چیست و برای این که بتوان به عمق این کتاب و فهم بهتر رسید باید چه علمی را فرا گرفت در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه: علوم، فهم، قرآن

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه کوثر تیران

مقدمه

انسان فطرتاً با دین و آیین به رشد و تعالی می‌رسد برای رسیدن به این تعالی هر دین یک سری دستورات تعالیم را به پیروان خود آموزش می‌دهد که معمولاً این آموزش‌ها توسط انسان‌هایی به صورت کتاب یا به صورت سنت و دست پیروان می‌رسد مسلمانان هم به عنوان پیروان دین اسلام برای رسیدن به تعالیم دین خود باید به قرآن به عنوان کتاب آسمانی مراجعه کنند مقاله‌ای در این مورد نوشته نشده است ولی آقای صبوخی در کتاب تدبر در قرآن و سید شمس الدین اطهاری، مهدی تقوی ملاعی، دنیا نیک آیین در کتاب تبلور علم در قرآن به این موضوع پرداخته‌اند. امروزه اهمیت فهم قرآن به عنوان برنامه دینی به بشریت مخفی نیست ه گونه‌ای که خواندن قرآن بدون فهم آن از ثواب کمتری برخوردار است تدبر در قرآن در آیات و روایات تاکید شده است و حتی اسلام به تفکر بیشتر از عبادت اهمیت داده است. تدبر در قرآن برای فهم آیات احتیاج به فراگیری علمی دارد که آموختن آن علوم هم اهمیت ویژه‌ای دارد.

توجه جامعه اسلامی به علوم مورد نیاز و فراگیری آنها، از ضرورت‌ها و موجب حفظ عزت و قدرت مسلمانان است. از امیرالمومنان علیه السلام در این خصوص چنین نقش شده است: "علم و دانش قدرت است هر کس به آن دست یابد، غلبه می‌یابد و هر کس به آن دست نیابد یر سلطه قرار می‌گیرد".^۱

یکی از مصادیق شهروندان که اسلام به حسن معاشرت با آنان سفارش کرده است، دانشمندان می‌باشند. احترام به علم و عالم از آموزه‌های مورد تاکید دین است و هر دانشی که سعادت و سیادت امت اسلامی را تامین کند، مورد ترغیب قرآن کریم و دین الهی است. تکریم و یاری دانشمندان و دانش پژوهانی که با تلاش و کوشش خود مشکلات جامعه و مردم مسلمان را حل می‌کنند و موجب عزت استقلال در برابر بیگانه می‌شوند، بر امت اسلامی لازم است .

یادآوری این نکته نیز لازم است که باید علم را در استخدام قرآن و فهم آیات آن قرار دهیم و پیش از آنکه بیگانگان یک پدیده علمی را کشف کنند، مسلمانان با آن پدیده برسند.^۲

۱ - جوادی آملی، مفاتیح الحیات، ص ۷۶

۲ - عبیوضی، عوامل پیشرفت با رویکرد علم و فناوری، ص ۱۷۶

هدف از این مقاله سیدن به این مطلب می‌باشد که فراگیری چه علوم و چه شرایطی برای فهم بهتر قرآن مورد نیاز است.

مفهوم‌شناسی

کسب علوم قرآنی برای فهم آیات نیاز بعضی از واژه‌ها و مفهوم‌شناسی است که عبارتند از:

علوم:

در فرهنگ نامه دهخدا این گونه آمده است: جمع علم، دانش‌ها^۱

نباید از نظر دور داشت که تمام علوم موثر در شناخت قرآن از علوم قرآن شمرده نمی‌شوند. برای مثال علم "نحو" با اینکه از مقدمات لازم در فهم تفسیر و دیگر شئون قرآن است، در ردیف علوم قرآن قرار ندارد؛ زیرا موضوع و فایده مستقیم علم نحو، زبان عربی است. اما علومی که موضوع هدف و فایده آن به طور مستقیم، تمام یا بخشی از قرآن باشد، جز علوم قرآن است. بحث‌های نزول قرآن، ناسخ و منسوخ، عدم تحریف و... اینگونه اند.^۲

—مفهوم علوم قرآنی

عنوان مرکب علوم قرآنی یا علوم القرآن در زبان عرب نام ترکیبی است که از اضافه شدن واژه علوم به قرآن تشکیل شده و هر نوع علمی را به گونه‌ای منسوب به قرآن است در بر می‌گیرد خواه از علوم خدمتگزار قرآن (لغت، منطق، صرف، نحو، معانی، بیان و بدیع) باشد و خواه از علوم برگرفته از قرآن (قرائت، تجوید، تفسیر، ناسخ و منسوخ)^۳

۱- <https://vajehtab.com>

۲- ابراهیم نژاد، علوم قرآنی، ص ۱۶

۳- سعیدی روشن، علوم قرآنی، ص ۱۹

قرآن:

کلمه قرآن در فرهنگ نامه دهخدا به فراهم آوردن و گرد کردن چیزی به چیز دیگر آمده است^۱

کتاب آسمانی و معجزه الهی، دربردارنده سخنان خداوند متعال است که بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم نازل شده است. این کتاب آسمانی، دارای جایگاه والا و عظمت بی نظیری است که از سوی خداوند در آیات متعدد به آن اشاره شده است

چنان که برخی علما گفته اند: وجه نامگذاری این کتاب مقدس به قرآن، آن است که این کتاب، جامع فوائد و آثار تمامی کتب آسمانی است بلکه جامع آثار تمامی علوم است.^۲

فهم:

در لغت به معنای دریافتن، درک کردن، دانستن^۳ و نیز به معنای علم و دانش و قوه ادراک چیزی^۴ و نیز به معنای دانستن، به دل دریافتن، تصور معنی از لفظ.^۵ و نیز حالتی است برای انسان که بوسیله آن حالت، معنای نیکو را تحقیق می کند.

که این فهماندن از جانب خدا به این است که :

۱- خداوند برای او نیروی فهم زیادی قرار داده که به وسیله آن نیرو خوبی را درک کرد

۲- و یا به این است که فهم مقصود را در خاطرش و قلبش القا کرد .

۳- و یا به این است که به او وحی نمود و اورات به آن وحی مخصوص گرداند.^۶

۱- <https://abadis.ir>

۲- <https://abadhs.ir>

۳- عمید، حسن، فرهنگ نامه عمید، ص ۱۸۶۱

۴- <https://vasei.ir>

۵- <https://vasei.ir>

۶- راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ص ۱۰۹۱

انواع فهم

فهم ظاهری: که شناخت معنای مقصود متکلم است. این نوع فهم به معانی واضح و ظاهری آیات مربوط می‌شود. در این نوع فهم، به معانی لغوی و مستقیم آیات توجه می‌شود.

فهم باطنی: فهم حقیقت و رای متن است که به موضوع متن مرتبط می‌شود. این نوع فهم به معانی عمیق‌تر و پنهان آیات اشاره دارد. در اینجا، مفسران به تأویل و تفسیر نمادین آیات می‌پردازند.

فهم موضوعی: در این نوع فهم، آیات بر اساس موضوعات خاصی مانند اخلاق، احکام، و تاریخ بررسی می‌شوند. این روش به ما کمک می‌کند تا ارتباط بین آیات مختلف را درک کنیم.

فهم تحلیلی: این نوع فهم به بررسی عمیق‌تر آیات و تحلیل ساختارهای زبانی و بلاغی آن‌ها می‌پردازد. در اینجا، مفسران به جزئیات و نکات دقیق‌تری توجه می‌کنند.

فهم تطبیقی: در این نوع فهم، آیات قرآن با دیگر متون دینی و فلسفی مقایسه می‌شوند تا نقاط قوت و ضعف آن‌ها بررسی شود.

گمان نکن که کتاب آسمانی فرو فرستاده ربانی همین پوسته و صورت است و بدان که ایستادن در حد صورت و ماندن در عالم ظاهر و نرفتن به مغز و باطن، مرگ و هلاکت است و ریشه تمامی جهالت‌ها و پایه تمامی انکارها نبوت‌ها و ولایت‌ها می‌باشد.

اول کسی که در حد ظاهر ایستاد و چشم دلش از بهره باطن کور شد، شیطان لعین بود. چون به ظاهر آدم نگریست و گفت: من از آتش آفریده شدم و او از گل من از او به‌ترم^۱.

ز-۹-علم اصول فقه:

این علم به بررسی قواعد و مبانی استنباط احکام شرعی از قرآن و سنت می‌پردازد. فهم اصول فقه به ما کمک می‌کند تا احکام دینی را به درستی از آیات قرآن استخراج کنیم.

ز-۱۰-علم تاریخ:

آشنایی با تاریخ نزول قرآن و شرایط اجتماعی و سیاسی آن زمان به ما کمک می‌کند تا زمینه‌های تاریخی آیات را بهتر درک کنیم و پیام‌های آن‌ها را درک کنیم.

ز-۱۱-علم حدیث:

این علم به بررسی احادیث پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) می‌پردازد. احادیث می‌توانند به تفسیر و توضیح آیات قرآن کمک کنند و فهم ما را از معانی آن‌ها غنی‌تر کنند.

ز-۱۲-علم زبان شناسی:

آشنایی با زبان عربی و ساختارهای زبانی آن به ما کمک می‌کند تا معانی دقیق‌تری از آیات قرآن استخراج کنیم و از تفسیر نادرست آن‌ها جلوگیری کنیم.

ز-۱۳-علم فلسفه:

فلسفه می‌تواند به ما کمک کند تا مفاهیم عمیق‌تری از آیات قرآن را درک کنیم و به بررسی مسائل وجودی و اخلاقی مطرح شده در قرآن بپردازیم.

ز-۱۴- علم جامعه‌شناسی:

این علم به بررسی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی قرآن بر جوامع مختلف می‌پردازد و می‌تواند به درک بهتر پیام‌های اجتماعی قرآن کمک کند.

نتیجه:

قرآن مثل انسان می‌ماند، که یک موجودیست که همه چیز دارد، منتها مثل یک انسان الفعل می‌ماند. قرآن یک سفره‌ای است که خدا پهن کرده برای همه بشر، یک سفره پهنی است، که هر کس به اندازه اشتهايش از آن می‌تواند استفاده کند؛ اگر مریض نباشد، که بی‌اشتها بشود. قرآن یک سفره پهنی است که همه از آن استفاده می‌کنند؛ مثل اینکه دنیا هم یک سفره پهنی است که همه استفاده می‌کنند؛ یکی علفش را، یکی میوه، یکی مسائل دیگر. از همین دنیا هر یک طوری استفاده دارد؛ انسان یک طور استفاده دارد حیوان یک دور، هرچه بالاتر رود از این سفره پهن الهی که عبارت از وجود است، بیشتر استفاده می‌کند^۱

قرآن یک کتابی است که نمی‌شود در اطراف او با این زبان‌های الکن صحبت کرد. قرآن یک سفره گسترده‌ای است از ازل تا ابد که از او همه قشرهای بشر ستفاده می‌کنند و می‌توانند استفاده کنند. منتها هر قشری که یک مسلک خاصی دارد، روی آن مسلک خاص تکیه می‌کند؛ فلاسفه روی فلسفی اسلام، عرفا روی مسائل عرفان، فقها روی احکام، سیاسیون روی سیاست و اجتماع تکیه می‌کنند، لکن اسلام همه چیز است و قرآن همه چیز. قرآن یک رحمتی است برای همه بشر.

فهم قرآن کریم نیازمند آشنایی با علوم مختلف است که هر کدام به نوعی به تفسیر و درک بهتر آیات کمک می‌کنند. علم تفسیر، تأویل، قرائت، ناسخ و منسوخ، متشابه و محکم، و مکی و مدنی، همگی ابزارهایی هستند که به ما کمک می‌کنند تا به عمق معانی آیات پی ببریم و از آن‌ها در زندگی روزمره‌مان بهره‌مند شویم. مطالعه و تحقیق در این زمینه‌ها می‌تواند به غنای فهم دینی ما کمک کند و ما را به درک بهتری از پیام‌های قرآن می‌رساند.

منابع:

*قرآن (با رسم الخط عثمان طه)/ترجمه

^۱ -امام خمینی، قرآن کتاب هدایت، ص ۱۱۵

- ۱) ابراهیم نژاد، محمد رضا، علوم قرآن، انتشارات الهادی، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه.ش
- ۲) جوادی آملی، عبدالله، کفایت الحیات، انتشارات اسراء، چاپ ۱۳۹۱، ۷۴ ه.ش
- ۳) جواهری موحد، خدیجه، سیر تاریخی روش تفسیر قرآن به قرآن از بعثت تا عصر حاضر، مرکز نشر هاجر، چاپ اول، ۱۳۹۷ ه.ش
- ۴) خمینی، روح الله، قرآن کتاب هدایت، دفتر سیزدهم، انتشارات موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ ششم، ۱۳۹۱ ه.ش
- ۵) راغب اصفهانی، حسین بن علی، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآنی، المکتبه المرتضویه لاحیا آثار الجعفریه، مرکز تحقیقات رایانه ای قلمیه اصفهان، جلد کلی
- ۶) سعیدی روشن، محمد باقر، علوم قرآن ۱، انتشارات مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه.ش
- ۷) طباطبائی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، ج ۲، چاپخانه دفتر انتشارات اسلامی، ناتا
- ۸) عمید، حسن، فرهنگ نامه عمید، انتشارات امیرکبیر، چاپ هشتم، ۱۳۸۱ ه.ش
- ۹) عیوضی، سمیه، قرآن و عوامل چیشرفت با رویکرد علم و فناوری، مرکز نشر هاجر، چاپ اول، ۱۳۹۸ ه.ش
- ۱۰) مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲، دارالکتاب الاسلامیه، چاپ چهل و پنج، ۱۳۸۶ ه.ش
- ۱۱) معرفت، محمد هادی، آموزش علوم قرآنی، موسسه فرهنگی تمهید قم، چاپ چهاردهم، ۱۳۹۱ ه.ش
- ۱۲) _____، علوم قرآنی، موسسه فرهنگی تمهید قم، چاپ نهم، ۱۳۹۴ ه.ش
- ۱۳) مسترحمه، سید عیسی، قرآن و کیهان شناسی، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش

***سایت ها**

<https://vajehyab.com>^۱

- <https://abadis.ir>

۳-<https://fa.whkhfegh.ir>

۴-<https://vasei.ir> .۱